مرحوم شیخ در ادامه به دسته دیگری توجه می‌دهد:

در این دسته (دو/سه)، حضرت صراحتاً تقلید از فقیه را جایز برمی‌شمارد.

از این دسته چند روایت مورد استناد شیخ انصاری قرار گرفته است:

«و منها: ما نصّ علی جواز تقلید الفقیه الجامع لسائر شرائط الفتوی کالعدالة، مثل ما فی محکی الاحتجاج عن تفسیر العسکری علیه السّلام فی قوله تعالی:

وَ مِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لا يَعْلَمُونَ الْكِتابَ إِلَّا أَمانِيَّ ... الآیة الواردة فی ذمّ عوام الیهود و النصاری فی متابعة علمائهم فی إنکار آیات النبوّة و آثارها، و هو طویل لا بأس بذکره علی طوله تیمّنا و تبرّکا بذکره، و هو: أنّه «قال رجل للصادق علیه السّلام:

و إذا کان هؤلاء القوم من الیهود و النصاری لا یعرفون الکتاب إلّا ما یسمعون من علمائهم لا سبیل لهم إلی غیره فکیف ذمّهم بتقلیدهم و القبول من علمائهم؟ و هل عوام الیهود إلّا کعوامنا یقلّدون علماءهم فإن لم یجز لاولئک القبول من علمائهم لم یجز لهؤلاء القبول من علمائهم؟

فقال علیه السّلام: بین عوامنا و علمائنا و بین عوام الیهود و علمائهم فرق من جهة و تسویة من جهة:

أمّا من حیث استووا فإنّ اللّه تعالی ذمّ عوامنا بتقلیدهم علماءهم کما ذمّ عوامهم [بتقلیدهم علماءهم] و أمّا من حیث افترقوا فلا.

قال: بیّن لی یا بن رسول اللّه.

قال علیه السّلام: إنّ عوام الیهود قد عرفوا علماءهم بالکذب الصریح، و بأکل الحرام و الرشا و تغییر الأحکام عن وجهها بالشفاعات [و العنایات] و عرفوهم بالتعصّب الشدید الذی یفارقون [به] أدیانهم، [به سبب آن تعصب، دین خود را فرق می‌گذارند] و أنّهم إذا تعصّبوا أزالوا حقوق من تعصّبوا علیه [و وقتی تعصب به خرج می‌دهند، علیه مخالفین حکم صادر کرده و حق او را زائل می‌کنند]، و أعطوا ما لا یستحقّه [من] تعصّبوا له من أموال غیرهم [و ظلموهم من أجلهم] [به خاطر دوستان حق مخالفین را می‌خورند] و عرفوهم یقارفون [قارف: نزدیک شدن] المحرّمات، و اضطرّوا بمعارف قلوبهم [و عوام یهود این را به معرفت قلبی می‌دانستند که اگر ...] إلی أنّ من فعل ما یفعلونه فهو فاسق لا یجوز أن یصدّق علی اللّه تعالی [به عنوان حکم الهی و واسط بین... نباید تصدیق شود] و لا علی الوسائط بین الخلق و بین اللّه تعالی؛ فلذلک ذمّهم لمّا قلّدوا من عرفوا و من قد علموا أنّه لا یجوز قبول خبره و لا تصدیقه فی [حکایته] و لا العمل بما یؤدّیه إلیهم

عمّن لم يشاهدوه و وجب عليهم النظر بأنفسهم فی أمر رسول اللّه صلّی اللّه عليه و آله؛ إذ كانت دلائله أوضح من أن تخفی، و أشهر من أن لا تظهر لهم،

و كذلک عوام امّتنا إذا عرفوا من فقهائهم الفسق الظاهر، و العصبيّة الشديدة، و التكالب [پارس كردن] علی حطام الدنيا و حرامها، و إهلاک من يتعصّبون عليه و إن كان لإصلاح أمره مستحقّا، [در حاليكه مستحق آن است كه نه تنها عليه او تعصب نورزند بلكه او را كمک كنند] [و] بالترفرف [دلسوزی] بالبرّ و الإحسان علی من تعصّبوا له و إن كان للإذلال و الإهانة مستحقّا، فمن قلّد من عوامنا مثل هؤلاء الفقهاء فهم مثل اليهود الذين ذمّهم اللّه تعالی بالتقليد لفسقة فقهائهم،

فأمّا من كان من الفقهاء صائنا لنفسه حافظا لدينه، مخالفا لهواه، مطيعا لأمر مولاه، فللعوام أن يقلّدوه، و ذلک لا يكون إلّا بعض فقهاء الشيعة لا جميعهم، فأمّا من ركب من القبائح [و الفواحش] مراكب فسقة فقهاء العامّة فلا تقبلوا منهم عنّا شيئا و لا كرامة. [احترامی هم ندارند]

و إنّما كثر التخليط فيما يتحمّل [عنّا] أهل البيت [لذلک]؛ [علّت اختلاف در روايات ما هم همين است] لأنّ الفسقة يتحمّلون عنّا فيحرّفونه بأسره [تماماً] لجهلهم، و يضعون الأشياء علی غير وجهها لقلّة معرفتهم، و آخرون يتعمّدون الكذب علينا ليجرّوا من عرض الدنيا ما هو زادهم إلی نار جهنّم، و منهم قوم نصّاب لا يقدرون علی القدح فينا، يتعلّمون بعض علومنا الصحيحة فيتوجّهون به عند شيعتنا، و ينتقصون بنا [عيب جويی می‌كنند] عند أعدائنا ثمّ يضعون إليه [چندين برابر دروغ بر آن اضافه می‌كنند] أضعافه و أضعاف أضعافه من الأكاذيب علينا التی نحن براء منها فيتقبّله المسلّمون [المستسلمون] من شيعتنا علی أنّه من علومنا، فضلّوا و أضلّوا. اولئک أضرّ علی ضعفاء شيعتنا من جيش يزيد [لعنه اللّه] علی الحسين بن علی عليهما السّلام. انتهی الحديث الشريف، دلّ بموضعيه علی مشروعية التقليد فی حقّ العوام.»[1]

ما می‌گوییم:

مرحوم شیخ در ادامه می‌نویسد که از دو جای این روایت می‌توان برای مدعای خود (جواز یا وجوب تقلید از عالم) استفاده کرد:

«دلّ بموضعيه علی مشروعية التقليد فی حقّ العوام.

أحدهما: لمّا أشكل عليه ظاهر الآية الواردة فی ذمّ تقليد عوام اليهود لعلمائهم لما وجده من المسلّمات عند الشيعة من تقليد عوامهم لعلمائهم، أجاب عليه السّلام بابداء الفرق بين التقليدين لا

[1]. همان، ص۶۰۵

بإنكار أصل التقليد الذى كان هو الأولى بالجواب لو كان التقليد أمرا فاسدا من أصله، و هذا تقرير منه عليه السّلام لما اعتقده من مشروعيّة التقليد.

و الثانى: قوله عليه السّلام: فأمّا من كان من الفقهاء صائنا لنفسه حافظا لدينه ...

الخ فإنّه صريح فى حجّية قول الفقهاء فى حقّ العوام و جواز اعتمادهم على أقوالهم، و مطلق فى الدلالة على الحجّية فى حال الحياة و الممات.»[1]

توضیح:

۱. موضع اول: وقتی بر حضرت اشکال شده است که عوام شیعه مثل عوام یهود تقلید می‌کنند، حضرت از اصل تقلید منع نکرده‌اند، در حالیکه اگر تقلید امر غلطی بود، انکار اصل تقلید در جواب بسیار بهتر بود.

۲. پس حضرت عقیده سائل را که معتقد بوده است تقلید مشروع است، تقریر کرده‌اند

۳. موضع دوم: تعبیر »اما من کان من الفقها».

ما می‌گوییم:

۱. تاکنون گفتیم که مرحوم شیخ روایات دال بر جواز تقلید را به ۲ دسته تقسیم کرد:

یک) روایاتی که درباره رجوع به اشخاص معین است

دو) روایاتی که درباره رجوع به همه علماست.

۲. دسته دوم را هم به ۳ دسته تقسیم کرد:

دو/۱) روایاتی که دال بر وجوب قبول قول علما در نزاع است

دو/۲) روایاتی که دال بر وجوب رجوع به علماست

دو/۳) روایاتی که دال بر جواز تقلید از فقیه جامع الشرایط است.

۳. در ذیل دسته سوم، شیخ ابتدا روایت تفسیر امام عسکری را نقل کرده بود و اینک روایت دیگری را در ذیل این دسته مطرح می‌کند:

«و مثل ما عن المحاسن فى محكى البحار قال: قال أبو جعفر عليه السّلام: «فبقول العلماء فاتبعوا» إلى غير ذلك مما لا يخفى على المتتبّع»[2]

ما می‌گوییم:

روایت مورد اشاره شیخ چنین است:

---

[1] . همان، ص۶۰۸

[2] . همان

«سن، المحاسن قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ ع إِنَّ الْقُرْآنَ شَاهِدُ الْحَقِّ وَ مُحَمَّدٌ ص لِذَلِکَ مُسْتَقَرٌّ فَمَنِ اتَّخَذَ سَبَباً إِلَی سَبَبِ اللَّهِ لَمْ یُقْطَعْ بِهِ الْأَسْبَابُ وَ مَنِ اتَّخَذَ غَیْرَ ذَلِکَ سَبَباً مَعَ کُلِّ کَذَّابٍ فَاتَّقُوا اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ أَوْضَحَ لَکُمْ أَعْلَامَ دِینِکُمْ وَ مَنَارَ هُدَاکُمْ فَلَا تَأْخُذُوا أَمْرَکُمْ بِالْوَهْنِ وَ لَا أَدْیَانَکُمْ هُزُواً فَتَدْحَضَ أَعْمَالُکُمْ وَ تُخْطِئُوا سَبِیلَکُمْ وَ لَا تَکُونُوا فِی حِزْبِ الشَّیْطَانِ فَتَضِلُّوا یَهْلِکُ مَنْ هَلَکَ وَ یَحْیَا مَنْ حَیَّ وَ عَلَی اللَّهِ الْبَیَانُ بَیَّنَ لَکُمْ فَاهْتَدُوا وَ بِقَوْلِ الْعُلَمَاءِ فَانْتَفِعُوا وَ السَّبِیلُ فِی ذَلِکَ إِلَی اللَّهِ فَ مَنْ یَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَ مَنْ یُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ وَلِیًّا مُرْشِداً.»[1]

توضیح:

۱. تدحض: باطل شدن

۲. تخطئوا: در محاسن «تخبطوا» ضبط شده است (خبط: زدن)

۳. در روایت محاسن عبارت چنین است: «بقول العلما فانتفعوا»

۴. در متن روایت محاسن چند عبارت دیگر هم هست که در نقل بحار سقط شده است:

«... و تخبطوا سبیلکم و لا تکونوا اطعتم اللّه ربّکم اثبتوا علی القرآن الثابت و کونوا فی حزب اللّه تهتدوا و لا تکونوا فی حزب الشیطان ...»[2]

مرحوم مروج برای این ۴ دسته روایاتی را مورد اشاره قرار داده است:

دسته اول:

۱. «وَ فِی کِتَابِ إِکْمَالِ الدِّینِ وَ إِتْمَامِ النِّعْمَةِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِصَامٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ یَعْقُوبَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ یَعْقُوبَ قَالَ: سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عُثْمَانَ الْعَمْرِیَّ أَنْ یُوصِلَ لِی کِتَاباً قَدْ سَأَلْتُ فِیهِ عَنْ مَسَائِلَ أَشْکَلَتْ عَلَیَّ فَوَرَدَ التَّوْقِیعُ بِخَطِّ مَوْلَانَا صَاحِبِ الزَّمَانِ ع- أَمَّا مَا سَأَلْتَ عَنْهُ أَرْشَدَکَ اللَّهُ وَ ثَبَّتَکَ إِلَی أَنْ قَالَ وَ أَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِیهَا إِلَی رُوَاةِ حَدِیثِنَا فَإِنَّهُمْ حُجَّتِی عَلَیْکُمْ وَ أَنَا حُجَّةُ اللَّهِ وَ أَمَّا مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ الْعَمْرِیُّ رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُ وَ عَنْ أَبِیهِ مِنْ قَبْلُ فَإِنَّهُ ثِقَتِی وَ کِتَابُهُ کِتَابِی.»[3]

ما می‌گوییم:

توجه شود که «ال» در الحوادث یا الجنس است که چون بر جمع وارد شده است دال بر عموم است و یا «ال» عهد است و مراد همان حوادثی است که سائل از حضرت پرسیده بود، اما در فرض دوم از تعلیل «فانهم حجتی علیکم» می‌توان عموم را استفاده کرد (یا با الغای خصوصیت از حوادث معین)

---

[1] . بحارالانوار، ج۲، ص۹۸، ح۵۱

[2] . المحاسن، ج۱، ص۴۱۹؛ به نقل از حاشیه بحارالانوار

[3] . وسائل الشیعه، ج۲۷، ص۱۴۰، ح۹